অধ্যায় ৬ ঃ কীৰ্ত্তন ঃ অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন

অধ্যায় গাঁথনি

৬.১ উদ্দেশ্য
৬.২ পৰিচয়
৬.৩ অজামিল উপাখ্যানত ভক্তিতত্ত্ব
৬.৪ বলিছলন আখ্যানত ভক্তিতত্ত্ব
৬.৫ দুয়োটা খণ্ডৰ ৰচনাশৈলীৰ তুলনা
৬.৬ দুয়োটা খণ্ডৰ মাজেৰে প্ৰকাশিত ভক্তিৰ মাহাত্ম্য
৬.৭ অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ
৬.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৬.৯ অধিক জানিবলৈ
৬.১০ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)
৬.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৬.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- কীৰ্ত্তন পুথিৰ অন্তৰ্গত অজামিল উপাখ্যানৰ ভক্তিতত্ত্ব সম্পৰ্কে অৱগত হ'ব।
- কীৰ্ত্তন পুথিৰ অন্তৰ্গত বলিছলন খণ্ডটিৰ ভক্তিতত্ত্বৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।
- অজামিল উপ্যাখ্যান আৰু বলিছলন খণ্ড দুটিৰ ৰচনাশৈলী সম্পৰ্কে পৰিচয় লাভ কৰিব।
- অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন খণ্ড দুটিৰ মাজেৰে প্ৰকাশিত হৰিনামৰ শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তনৰ মাহাত্ম্য সম্পৰ্কে ধাৰণা কৰিব পাৰিব।
- খণ্ড দুটিৰ মাজেৰে মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ সৃজনী প্ৰতিভাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব।

৬.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া দ্বিতীয় যান্মাসিকৰ অন্তৰ্গত ঐচ্ছিক-২ 'ভক্তি সাহিত্য' পাঠ্যবিষয়ৰ এইটো ষষ্ঠ অধ্যায়। এই অধ্যায়টিত আপুনি কীৰ্ত্তন পুথিৰ অন্তৰ্গত অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন খণ্ড দুটিত ভক্তিৰ মাহাত্ম্য সম্পৰ্কে পৰিচয় লাভ কৰিব। আগৰ অধ্যায়টিত আপুনি কীৰ্ত্তন পুথিৰ বিভিন্ন খণ্ডসমূহৰ বিষয়ে এটি সম্যক ধাৰণা লাভ কৰিলে।

এই অধ্যায়টিত আপুনি কীৰ্ত্তন পুথিৰ অন্তৰ্গত অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন খণ্ড দুটিৰ অধ্যয়ন কৰিব। কীৰ্ত্তন-ঘোষা পুথিখনৰ অন্তৰ্গত সাতাইশ টা খণ্ডৰ ভিতৰত অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন খণ্ড দুটিও অন্যতম উল্লেখযোগ্য আখ্যান। দুয়োটা খণ্ডতে হৰিনামৰ মাহাত্ম্য ঘোষণা কৰা হৈছে।

অজামিল উপাখ্যানত হৰি নাম কীর্ত্তনৰ মাজেৰে পাপী-তাপী সকলোৱে যে এই সংসাৰৰ দুখ-দুর্দশাৰ পৰা পৰিত্রাণ পাব পাৰে তাকেই প্রকাশ কৰা হৈছে। মনুষ্য জন্ম লাভ কৰি হৰি নাম শ্রৱণ-কীর্ত্তন কৰিলেহে মোক্ষ পদ লাভ কৰিব পাৰি। অজামিলে নাৰায়ণৰ নাম স্মৰণ কৰি কেনেদৰে সকলো পাপৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰিলে তাৰ আভাস পাব।

বলিছলন খণ্ডতো বলিৰ বিষ্ণু ভক্তিৰ মাজেৰে বিষ্ণু-হৰিৰ মাহাত্ম্য প্রকাশ কৰা হৈছে। খণ্ডটিত হৰিনামৰ শ্রৱণ-কীর্ত্তনৰ মাহাত্ম্য ঘোষণা কৰা হৈছে। চন্দ্র-সূর্য থাকে মানে বলিৰাজৰ যশৰাজি যে বিয়পি থাকিব তাক আখ্যানটিৰ মাজেৰে বর্ণনা কৰা হৈছে। দুয়োটি খণ্ডৰ বর্ণনা ভক্তিপ্রধান। শংকৰদেৱে নৱবিধা ভক্তিৰ ভিতৰত হৰিনামৰ শ্রৱণ-কীর্ত্তনৰ ওপৰতে অধিক গুৰুত্ব দিছে। হৰিনামে সকলো পাপ-তাপৰ পৰা যে ৰক্ষা কৰিব পাৰে খণ্ড দুটিৰ মাজেৰে প্রতিফলিত হৈছে। ভাৱ-ভাষা, ছন্দ-অলংকাৰ আদিৰে পূর্ণ খণ্ড দুটিয়ে পাঠক-শ্রোতাৰ অন্তৰত ভক্তিৰ ঘৰ উদ্রেক কৰিব পাৰিছে। এই অধ্যায়টিত অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন খণ্ড দুটিৰ মাজেৰে প্রতিফলিত ভক্তিৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিব।

৬.৩ অজামিল উপাখ্যানত ভক্তিতত্ত্ব

কীর্ত্তনৰ অজামিল উপাখ্যান খণ্ডটি ভাগৱত পুৰাণৰ ষষ্ঠ স্কন্ধৰ উপৰিও প্রথম তিনিটা অধ্যায়ৰ কাহিনীৰ আধাৰত ৰচিত। ভগৱান কৃষ্ণৰ নামৰ মাহাত্ম্য প্রকাশ এই খণ্ডটিৰ মাজেৰে অতি সুন্দৰ ৰূপত প্রকাশ পাইছে। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে ভগৱানৰ নাম মাহাত্ম্যৰ মাজেৰে বৈষ্ণৱ ধর্মৰ বিভিন্ন উপদেশ এই খণ্ডটিৰ মাজেৰে প্রদান কৰিছে। উদাহৰণ স্বৰূপে—

হৰিনামে সবে পাতক দহৱৈ
জ্ঞানে বা অজ্ঞানে বোলৈ।
যেন হুতাশনে শুখানি কাষ্ঠক
আতি অপ্রয়াসে পোলৈ।।
প্রমাদত থাকি যিটো হৰি বোলৈ
সিয়ো সবে দুখ তৰৈ।
যেন মহৌষধি নজানি ভুঞ্জিলে
তাৰো গর্ভৰোগ হৱৈ।। (পদ-১৮৬)

গুৰুজনাই অজামিল উপ্যাখ্যানৰ দুটা— এটা চমু আৰু এটা বহল পৰিসৰৰ আখ্যান সম্পন্ন কৰিছে। কীর্ত্তনত তাৰে চমু ভাগহে আছে। চাৰিটা ঘোষাত আখ্যানটি সামৰা হৈছে। ইয়াৰে চাৰিটা ঘোষাত মুঠ ৪২ টা পদ আছে। ভাগৱত পুৰাণৰ মূল অজামিল উপাখ্যানৰ চমু বর্ণনাৰে কীর্ত্তনত অজামিল উপাখ্যান খণ্ডটি উপস্থাপন কৰা হৈছে।

বাৰভূঞা ৰাজ্যত কটোৱা সময়ছোৱাত শংকৰদেৱে কীর্ত্তনৰ কেবাটাও খণ্ড ৰচনা কৰিছিল। তাৰ ভিতৰত অজামিল উপাখ্যানো অন্যতম। নামৰ মহিমাকে মুখ্য হিচাপে লৈ অজামিলৰ পৰিচয়, যমদূত বিষ্ণুদূত আদিৰ বর্ণনাৰে প্রথম ঘোষা বা কীর্ত্তনটি আৰম্ভ কৰা হৈছে। অজামিল প্রথমতে

ব্রাহ্মণ জাত আছিল যদিও বেশ্যাৰ সংগত পৰিল। অজামিলৰ ঔৰষত সেই বেশ্যাৰ গৰ্ভতে দহজন পুত্ৰৰ জন্ম হ'ল। তাৰে কনিষ্ঠ পুত্ৰ নাম ৰখা হৈছিল নাৰায়ণ। কীৰ্ত্তনত আছে—

বিপ্ৰৰ ঔৰষে বেশ্যাৰ গৰ্ভত
দশ পুত্ৰ জাত ভৈল।।
আতি দায়াতৰে কনিষ্ঠ পুত্ৰৰ
নাৰায়ণ নাম থৈল।।

[পদ-১৭৪]

বেশ্যাৰ সংগত পৰি অজামিল সৎ বাহ্মণ হৈয়ো জাতি-কুল সকলো ত্যাগ কৰিলে। পুত্ৰ-ভাৰ্যা আদিক পোহপাল কৰি যত মহাপাপ সকলো তেওঁ মূৰ পাতি ল'বলগীয়াত পৰিল। অধৰ্ম কৰিয়ে তেওঁৰ আয়ুসো লাহে লাহে শেষ অৱস্থালৈ আহিল। অজামিলৰ মৃত্যু সন্নিকটত তিনিজন যমদূতে পাপীৰূপী অজামিলৰ আত্মাক বান্ধি নিবলৈ আহিল। যমদূতৰ কলা-কৃষ্ণ বৰ্ণ শৰীৰ, থুলন্তৰ জংঘা, অজামিলক বান্ধি নিবলৈ হাতত জৰী, লোৰ টাঙোন, চকু বক্ৰ কৰা চেহেৰা আদিৰ বৰ্ণনাই যমদূতৰ ভয়ংকৰ ছবি এখনি পাঠক-শ্ৰোতাৰ মনৰ আগত দাঙি ধৰিছে। যমদূতৰ তেনে ভয়ংকৰ অৱস্থা দেখি অজামিলে ভয়তে চেতন হেৰাই কনিষ্ঠ পুত্ৰ নাৰায়ণক কাতৰভাৱে মাতিলে—

ভয়ে অজামিলে পুত্ৰক ডাকিল
আইস নাৰায়ণ বুলি।

[পদ-১৭৬।।]

নাৰয়ণৰ নাম লোৱা মাত্ৰকে চাৰিজন সুদৰ্শন বিষ্ণুদূত আহি যমদূতৰ হাতৰ পৰা অজামিলৰ বান্ধ মোকলাই দি তেওঁক মুক্ত কৰিলে। শংকৰদেৱে বিষ্ণুদূতৰ মনোমুগ্ধকাৰী ৰূপৰ বৰ্ণনাও অধ্যায়টিত অতি সুন্দৰভাৱে উপস্থাপন কৰিছে। কীৰ্ত্তনত উল্লেখ কৰা বিষ্ণুদূতৰ সৌন্দৰ্য, পৰিহিত সাজ-পাৰ, অলংকাৰৰ বৰ্ণনা অতি চমৎকাৰী। বিষ্ণুদূতে যমদূতক খেদি অজামিলৰ বান্ধোন ছিঙি বৈকুণ্ঠলৈ লৈ যোৱা কথা আখ্যানটিত বৰ্ণোৱা হৈছে।

কীৰ্ত্তনৰ অজামিল উপাখ্যান অধ্যায়টিৰ মাজেৰে হৰিনামৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশৰ লগতে ভাৰতীয় দৰ্শনৰ দিশো প্ৰতিফলিত হৈছে। পাপী অজামিলে এবাৰ মাত্ৰ নাৰায়ণৰ নাম উচ্চাৰণ কৰা মাত্ৰকে সমস্ত পাপৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰি বৈকুণ্ঠলৈ যাব পাৰিছে। বিষ বুলি অমৃত পান কৰিলে অমৃতৰে সুফল পোৱাৰ দৰে অজামিলেও শুদ্ধে বা অশুদ্ধে পুত্ৰ নাৰায়ণৰ নাম উচ্চাৰণ কৰি মুক্তি লাভ কৰি বৈকুণ্ঠত গতি পাইছে। হৰিৰ নাম কীৰ্ত্তন কৰি মহাপাপীয়েও পাপৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পায়। জ্ঞানে বা অজ্ঞানে যিজনে হৰিৰ নাম লয় তেওঁ যমৰ যাতনা, দুখৰ পৰাও পৰিত্ৰাণ পায়। আখ্যানটোৰ দ্বিতীয় ঘোষাত বিষ্ণুদূতৰ দ্বাৰা নামৰ মাহাত্ম্য কথন কৰা হৈছে।

হৰিনাম কীৰ্ত্তনৰ দ্বাৰা চিত্তৰ শোধন হয়— পাপ দূৰ হয়। অগ্নিয়ে শুকান কাঠক অতি অনায়াসে দহন যিদৰে কৰে, তেনেদৰে জানি বা নাজানি হৰিনাম কীৰ্ত্তন কৰিলেও পাপ নাশ হয়। অজামিলে মৃত্যুৰ সময়ত নাৰায়ণ নাম স্মৰণ কৰা মাত্ৰকে সকলো পাপৰ পৰা মুক্ত হ'ল।

মৰিবাৰ বেলা ইটো অজামিলে
নাৰায়ণ নাম লৈল।
কোটি জনমৰ যত মহাপাপ
তাৰো প্রায়শ্চিত্ত ভৈল।।
[।। পদ-১৮২।।]

"চিত্তৰ শোধন হৰিৰ কীর্ত্তন" ফলত মহাপাপী জনৰো যে উদ্ধাৰৰ উপায় নিশ্চিত অজামিল উপাখ্যানে তাৰ নিদর্শন দাঙি ধৰিছে।

অজামিল উপাখ্যানৰ তৃতীয় ঘোষাতো নামৰ মহিমাৰ কথা বর্ণনা কৰা হৈছে। হৰি নাম বিনা যমদূতৰ শাস্তি নিশ্চিত। যিজনে ধর্ম, অর্থ, কাম, মোক্ষ বিচাৰে তেওঁৰ বাবে হৰি নামে সকলো সহজলভ্য কৰি তুলিব পাৰে। যিজনে হৰি নাম কীর্ত্তন-শ্রৱণ কৰে তেওঁ আন তীর্থলৈ যোৱাৰো প্রয়োজন নাই। উদাহৰণ স্বৰূপে—

ধর্ম অর্থ কাম যিটো অভিলাষে
যি চাৱৈ মোক্ষৰ পথ।
সিয়ো হৰিনাম কীর্ত্তন কৰিয়া
পাৱৈ সব মনোৰথ।।
[।। পদ-২০১।।]

অজামিল উপাখ্যানৰ নীতি শিক্ষাৰো স্থান আছে। মানুহে বিবেকৰ অধীন হৈ সৎ ভাব, সৎ কর্ম, সৎ চিন্তা আদি কৰিব পাৰে, কিন্তু যেতিয়া ইন্দ্রিয়ৰ অধীন হৈ পৰে তেতিয়া নানা ধৰণৰ কুপ্রবৃত্তিয়ে মানুহৰ মন অধিকাৰ কৰি বহে। অজামিল ব্রাহ্মণো আদিতে এজন সৎ-চিন্তা সম্পন্ন ব্যক্তি আছিল। কিন্তু ঈন্দ্রিয় আসক্তিত তেনে গুণ লোপ পাই তেওঁ ঘোৰ পাপ কর্মত লিপ্ত হৈ বিবেকহীন হৈ পৰে।

খণ্ডিত কর্মফল বিশ্বাসী ভাৰতীয় দর্শনৰ কথাও উল্লেখ আছে। অজামিলে পূর্বতে কৰি অহা সৎ কর্মৰ বাবে পিছৰ জীৱনত অসৎ প্রবৃত্তিত লিপ্ত হ'লেও পুত্র নাৰায়ণৰ নাম উচ্চাৰণ কৰি বৈকুণ্ঠগামী হ'ব পাৰিছে। প্রকৃততে ঈশ্বৰৰ নামেই হওক বা পুত্রৰ নামেই হওক 'নাৰায়ণ' এই নাম উচ্চাৰণ কৰি অজামিলৰ পূর্বৰ সমস্ত পাপ নির্মূল হ'ল।

অজামিল উপাখ্যান খণ্ডিৰ মাজেৰে বৈষ্ণৱ ধর্মৰ ভক্তিতত্ত্ব প্রচাৰ কৰা হৈছে। ভক্তিয়েই বৈষ্ণৱ ধর্ম দর্শনৰ মূল ভেটি। ভগৱান কৃষ্ণৰ নাম ভক্তি সহকাৰে অন্তৰত আৰাধনা কৰিলেই সকলোৱে মুক্তি লাভ কৰিব পাৰে। 'স্যমন্তক হৰণ'ত আছে—

ভাই মুখে ৰাম বোলা হৃদয়ে ধৰা ৰূপ।
এতেকে মুকুতি পাইবা কহিলো স্বৰূপ।।
[।। পদ-১১৩।।]

অজামিল উপাখ্যান আখ্যানটোত ভক্তিমার্গৰ তত্ত্ব কথাত নিহিত হৈ আছে। যমদূত আৰু বিষ্ণুদূতৰ তর্ক-যুক্তি, বিষ্ণুদূতৰ নামৰ মাহাত্ম্য কথন আদিত তেনে ভক্তিতত্ত্ব সোমাই আছে।

গুৰুজনাই খণ্ডটিৰ মাজেৰে ভগৱান নাম, ভক্তি আদিৰ মহিমা প্ৰকাশ কৰি মানৱ জীৱন সুখী আৰু সার্থক কৰিবলৈও অনুপ্ৰেৰণা যোগাইছে। স্মৰণ ভক্তিৰ পৰাকাষ্ঠা অজামিল উপাখ্যান খণ্ডটিত ঘোষিত হৈছে।

৬.৪ বলিছলন আখ্যানত ভক্তিতত্ত্ব

'বলিছলন' খণ্ডটি ভাগৱত পুৰাণৰ অষ্টম খণ্ডৰ শেষ অধ্যায়ৰ আধাৰত ৰচনা কৰা হৈছে। একেটা কাহিনীক লৈ শংকৰদেৱে বলিছলন কাব্যখনো ৰচনা কৰে। কাব্যখনত বামন পুৰাণৰ প্ৰভাৱ কিছু পৰিমাণে পৰিলক্ষিত হয়। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে কীর্ত্তনত সংক্ষিপ্তভাৱে আখ্যানটিৰ ৰূপ দিছে। খণ্ডটিত পাঁচটা কীর্ত্তন আৰু তেত্ৰিশটা পদৰ মাজেৰে আখ্যান ভাগৰ বর্ণনা কৰা হৈছে। সুতল পুৰীত বলিয়ে হৰি ভক্তি প্ৰচাৰ কৰি, বলিৰ ভক্তি ৰাজ্যৰ বর্ণনাৰে কাহিনী ভাগ পৰিপূর্ণ হৈছে। বলিয়ে সুতল পুৰীত কেনেদৰে হৰি ভক্তিৰ মহিমা প্ৰচাৰ কৰিছিল, তাক গুৰুজনাই মৌলিক প্ৰতিভাৰে সৃষ্টি কৰি ভক্তজনৰ হৃদয়ত ভক্তিৰসৰ নিজৰা বোৱাইছিল। আখ্যানটিৰ মাজেৰে হৰি নাম কীর্ত্তনৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশ কৰি নৱধা ভক্তিৰ শ্ৰেষ্ঠ শ্ৰৱণ আৰু কীর্ত্তনৰ মহিমা বর্ণনা কৰিছে। বাৰভূঞা ৰাজ্যত কটোৱা সময়ছোৱাতে বলিছলন খণ্ডটি ৰচনা কৰিছিল বুলি গৱেষক-সমালোচকসকলে মত দাঙি ধৰে। শংকৰদেৱে 'গজেন্দ্ৰ উপাখ্যান', 'হৰমোহন' আৰু বলিছলন খণ্ডকেইটি বৰদোৱাত থকা সময়ছোৱাতে ৰচনা কৰিছিল বুলি কোৱা হয় যদিও 'কথা গুৰু চৰিত'ত 'গজেন্দ্ৰ উপাখ্যান' আৰু 'বলিছলন' খণ্ডৰ উল্লেখ নাই।

ভগৱানে বামন অৱতাৰ ধা�ৰণ কৰি দেৱতাসকলৰ মংগলৰ অর্থে বলিক ছলনা কৰি সুতল পুৰীলৈ পঠালে। সুতল পুৰীত বলিয়ে সকলো বিষয়-বাসনা পৰিত্যাগ কৰি ভগৱান ভক্তিত মন-প্ৰাণ সমর্পণ কৰিলে। ভক্তিৰ পৰাকাষ্ঠা প্ৰকাশ পোৱাৰ লগতে ভক্তিবাদেও এই স্তুতিত ভুমুকি মাৰিছে। বলিয়ে বিষ্ণুভক্তিৰ বলত বৈকুণ্ঠতকৈও অধিক শ্ৰেষ্ঠ স্থান সুতলত বসতি কৰিবলৈ অনুগ্ৰহ লাভ কৰিছিল।

জানি থোৱা ভাল

সপ্ত পাতাল ঃ অতল, বিতল, সুতল, তলাতল, পাতাল, মহাতল, ৰসাতল।

সুতল হৈছে এখন পৱিত্ৰ ঠাই— য'ত সর্বদা ভগৱান বিষ্ণুৰ নাম-গুণ শ্ৰৱণ-কীর্ত্তন হৈ থাকে। স্বয়ং ভগৱান বিষ্ণু তাত বিৰাজমান হৈ থাকে।

এই খণ্ডটিত পাদ সেৱনৰ তাৎপর্য প্ৰতিফলিত হৈছে। সুতল পুৰীত মাধৱৰ সুদর্শন চক্ৰই সভাসদৰ ভূমিকা পালন কৰিছে। বলিৰ ভক্তিত বশ্যতা মানি ভগৱান বিষ্ণুয়ে হাতত গদা লৈ দুৱাৰ ৰক্ষী হৈ থাকিব ধৰিলে। ত্ৰিভুবনত বলিৰ সমান ভাগ্যবান আৰু কোনো নোহোৱা হ'ল।

সদায়ে থাকন্ত দামোদৰ যাৰ কাছে।
বলিসম ভাগ্যৱন্ত আন কোন আছে।।
[পদ- ৬২০]

বিষ্ণুৱে শ্যাম-বৰণীয়া অনুপম শৰীৰ, পদ্মলোচন, কৰ্ণত কুণ্ডল, ডিঙিত কৌস্তভমণি আৰু বৈজয়ন্তী মালা, শিৰত কিৰীটি, হাতত কেয়ুৰ-কংকণ, ভৰিত নুপুৰ, ককালত পীতবস্ত্র-মেখেলা আদিৰে সুশোভিত হৈ বলিৰ আগত সৰ্বদা বিদ্যমান হ'ব ধৰিলে। ভগৱান বিষ্ণুৰ এনে দৰশনত বলিৰ মন পৱিত্র হৈ পৰে। শৰীৰ ৰোমাঞ্চিত হৈ বলিয়ে হাতত তাল লৈ কৃষ্ণ গুণ গায়, নৃত্য কৰে, কৃষ্ণ প্রেমাকুল হৈ কেতিয়াবা হাঁহে, কান্দে, মুর্চাও যায়। বলিৰ ভক্তিত ভগৱান বিষ্ণুয়ে নিজেও আশ্চর্য প্রকাশ কৰে। বলিৰ কৃষ্ণ ভক্তি ইমানেই প্রগাঢ় যে কৃষ্ণ নাম তেওঁ প্রতি মুহূৰ্ততে কীর্ত্তন কৰে। বিষ্ণুৰ পাদ সেৱন কৰি বলিয়ে মায়াকো জিনিব পাৰিছে। বলিছলনত আছে—

মাধৱৰ পাৱত অর্পিলা আপোনাক।
বলিসে জিনিল ইটো দুর্জয় মায়াক।।
এহি বুলি পুষ্প বৰিষন্ত ঘনে ঘন।
বোলা হৰি হৰি সবে সভাসদ গন।
[পদ-৬২১]

কীর্ত্তনৰ 'বলিছলন' খণ্ড তেওঁৰে 'বলিছলন কাব্য'ৰ অংশ বিশেষ। কীর্ত্তনৰ বলিছলন খণ্ডতো বলিৰাজৰ ভক্ত জীৱনৰ কথা বর্ণনা কৰা হৈছে। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে ভক্তিৰ বর্ণনাৰ মাজেৰে বৈষ্ণৱ ধর্ম প্রচাৰৰ পথ সুগম কৰি তুলিছিল।

বলিছলন খণ্ডত দেখুওৱা হৈছে যে যিজনে বলিৰ ৰাজ্যত বিষ্ণুৰ বিদ্রোহ-আচৰণ কৰে তেওঁক বিষ্ণুৰ সুদর্শন চক্রই খেদি নানা শাস্তি বিহে। ইপিনে অসুৰ স্বভাৱ ত্যাগ কৰি বলি ৰাজ বৈষ্ণৱ ভক্তিত পীড়িত হোৱাত তেওঁৰ সভাসদ-দৈত্যসকলে দৈত্যৰাজ বলিৰ বুদ্ধি ভ্রষ্ট হোৱা বুলি ভাবি নিজ নিজ গৃহাভিমুখে গমন কৰে—

কুল ধর্মে ভৈল হীন যেন বাতুলৰ চিহ্ন
ইহাৰ সেৱাত নাহি ফল।
হেন কানাকানি কৰি উঠি গৈলা ঘৰাঘৰি
কতো কতো দানৱ নিষ্কল।।
[পদ-৬২৪]

কীর্ত্তন পুথিত নৱবিধা ভক্তিৰ শ্রৱণ-কীর্ত্তনক গুৰুত্ব দিয়া হৈছে। বলিছলন খণ্ডতো হৰিনাম শ্রৱণ-কীর্ত্তনকে অধিক গুৰুত্ব দিয়া হৈছে। কিয়নো, হৰিনাম শ্রৱণ-কীর্ত্তনে মনত আনন্দ প্রদান কৰে, পাপ বিমোচন কৰে।

শ্রৱণে আনন্দ কৰে কীর্ত্তনে পাতক হৰে
হৰি-নাম মুকুতি-দায়ক।

সেয়েহে বলি ৰাজে দৈত্যসকলক হৰিনামক অৱজ্ঞা নকৰিবলৈ অনেক বুজনি দিলে।

কিন্তু ফল নধৰিল। সুদর্শন চক্রই দৈত্যসকলক খেদি খেদি দৈত্যপুৰীত প্ৰৱেশ কৰিলে আৰু কাৰোবাৰ শিৰছেদন, কাৰোবাৰ নাক-কাণ, কাৰোবাৰ কঁকাল-হাত-ভৰি আন কাৰোবাৰ আকৌ জিভা ছেদ কৰিলে। পৰিত্রাণৰ উপায় নেদেখি বাকী থকা দৈত্যগণে বলিৰ মান্যতা স্বীকাৰ কৰি বলিত শৰণ ল'লে। বলিয়ে তেওঁলোকক হৰিনামৰ মাহাত্ম্যৰ কথা বুজায় আৰু হৰিনাম স্মৰণ কৰাই তেওঁক মুক্তি লাভ কৰাৰ বাবেও প্রার্থনা জনায়—

কৃপাময় দৈত্যপতি শিক্ষা দেন্ত প্রতি প্রতি
শুনিয়োক সমস্তে দানৱ।
যিটো হৰি কথা কৱে হৰি নাম সদা লৱে
সিসে মোৰ পৰম বান্ধৱ।।

বলিয়ে হৰিনাম স্মৰণ কৰা জনৰ, হৃদয়ত হৰিনাম ৰূপ ধ্যান কৰা জনৰ নিজকে ভৃত্যৰো ভৃত্য বুলি পৰিচয় দিছে।

সুতল পুৰীত-বলিৰ ৰাজ্যত কটোৱালৰ নির্দেশনাত হৰি নাম বিৰোধীসকলক নানা শাস্তি বিহাৰ ফলত সকলোৱে হৰি নামেৰে পুৰীখন জয় জয়কাৰ কৰি তুলিলে।

বলিছলন খণ্ডৰ দ্বিতীয়, তৃতীয়, চতুর্থ আৰু পঞ্চম কীর্ত্তনত বলিৰাজৰ ভক্তিৰ মাজেৰে মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে বিষ্ণু ভক্তি প্রচাৰৰ ঘোষণা কৰিছে মাথোন। বলিৰ বিষ্ণু ভক্তিৰ মাজেৰে চন্দ্র, সূর্য থাকে মানে তেওঁৰ হৰি ভক্তিৰ আকুলতা-আদর্শ সংসাৰত ৰৈ যাব বুলিও খণ্ডটিৰ মাজেৰে প্রকাশ কৰা হৈছে। খণ্ডটিৰ মাজেৰে ভক্ত বৎসলতাৰ ছবিও প্রতিফলিত হৈছে। মুঠতে গুৰুজনাই তেওঁৰ স্ব প্রতিভাৰ গুণেৰে হৰিনামৰ মাহাত্ম্য বলিছলন খণ্ডটিৰ মাজেৰে প্রকাশ কৰিছে। পঞ্চম কীর্ত্তনৰ শেষত মোক্ষৰ নিদান স্বৰূপ অমৃত সমান কৃষ্ণ কথা স্মৰণ, শ্রৱণ-কীর্ত্তনৰ মাজেৰে হৰিৰ নাম-গুণ ঘোষণা কৰিবলৈ গুৰুজনাই সকলোকে আহ্বান জনাইছে—

হেন অনুমানি কৃষ্ণৰ কাহিনী
শুনিয়া হয়ো সন্তোষ।
আন কাম এড়ি সমজ্যায়ে বেড়ি
কৰিয়োক হৰি ঘোষ।।

কীর্ত্তনৰ কাহিনীৰ মাজেৰে ভক্তিতত্ত্ব ঘোষণা কৰা হৈছে। ভগৱান নাম স্মৰণ-শ্রৱণ-কীর্ত্তনৰ মাজেৰে জীৱই মুক্তি লাভ কৰিব পাৰে আৰু সকলোতে সিদ্ধি লাভ কৰিব পাৰে তাকেই মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে খণ্ডটিৰ মাজেৰে প্রকাশ কৰিছে।

৬.৫ দুয়োটা খণ্ডৰ ৰচনাশৈলীৰ তুলনা

অসমীয়া ভক্তি সাহিত্যসমূহৰ ভিতৰত মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ কীর্ত্তন-ঘোষা অন্যতম। ২৭টা স্বয়ং সম্পূর্ণ আখ্যান বা কাহিনীৰে ই পূর্ণ। সমগ্র ভাৰতৰ ধর্মীয় গ্রন্থসমূহৰ মাজত গীতা-ভাগৱতে যি স্থান লাভ কৰিছে শংকৰদেৱৰ কীর্ত্তন-ঘোষাও তেনে স্থান লাভ কৰিছে। কীর্ত্তন-

ঘোষাৰ মাজেৰে নাম-ধর্মৰ শ্রেষ্ঠত্ব প্রতিফলিত হৈছে। কীর্ত্তনৰ আখ্যানসমূহৰ মাজেৰে ভগৱান বিষ্ণু-কৃষ্ণৰ নাম-গুণ আদিৰ মহিমা প্রকাশ কৰি মহা মহা পাতকীকো পাপ-তাপ পৰা উদ্ধাৰ কৰাৰ নিদর্শন দাঙি ধৰা হৈছে। কীর্ত্তনৰ তিনিটা খণ্ডক বাদ দি বাকী আটাইকেইটা খণ্ডৰে আধাৰ গ্রন্থ হৈছে ভাগৱত পুৰাণ। ভাগৱত পুৰাণৰ ভগৱান কৃষ্ণৰ লীলা-মাহাত্ম্যৰ সাৰ সংগ্রহ কৰি নিজস্ব কাব্যিক প্রতিভাৰে মহাপুৰুষ জনাই কীর্ত্তনৰ পদসমূহ ৰচনা কৰিছিল।

কীর্ত্তন পুথিৰ অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন আখ্যানতো ভগৱান বিষ্ণু-কৃষ্ণৰ মহিমাকে প্রদর্শন কৰা হৈছে। দুয়োটা খণ্ডৰে আধাৰ গ্রন্থ ভাগৱত পুৰাণ। অজামিল উপাখ্যানটি ভাগৱত পুৰাণৰ ষষ্ঠ স্কন্ধৰ প্রথম, দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় অধ্যায়ৰ আধাৰত ৰচিত। আকৌ, বলিছলন আখ্যানটিও ভাগৱতৰ অষ্টম স্কন্ধৰ আধাৰত ৰচিত। ভাগৱত পুৰাণৰ ভক্তিতত্ত্বকে বৈষ্ণৱ ধর্মত স্বীকাৰ কৰি লোৱা হৈছে।

দুয়োটা খণ্ড মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে আদি বাৰভূঞা ৰাজ্যত কটোৱা কাল-অর্থাৎ ১৪৩৮ শকলৈকে এই সময়ছোৱাত ৰচনা কৰিছিল। দুয়োটা খণ্ডই গুৰুজনাই বৰদোৱাত থাকোঁতে ৰচনা কৰিছিল বুলি চৰিতকাৰসকলে ক'ব খোজে।

কীর্ত্তন ঘোষা পুথিখনৰ খণ্ডসমূহ কাহিনী বা আখ্যানমূলক ভক্তিকাব্য। তেনে স্থলত অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন আখ্যানৰো বিষয়বস্তু কাহিনী বা আখ্যানমূলক ভক্তিকাব্য। মহাপুৰুষজনাই দুয়োটা খণ্ডৰে একোখনকৈ সুকীয়া কাব্য পুথিত ৰচনা কৰিছে। কীর্ত্তন পুথিত তাৰ সাৰ অংশ পদ-ঘোষাত সর্বসাধাৰণৰ বোধগম্য হোৱাকৈ আৰু সুৰীয়াকৈ গাব পৰাকৈ ৰচনা কৰিছে। অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলনৰ ঘোষাবোৰকো সুৰীয়াকৈ বাৰে বাৰে গোৱাৰ ফলত ভক্তিৰসৰ উদ্রেক হৈছে।

জানি থোৱা ভাল

ঘুষ্ ধাতুৰ পৰা ঘোষা শব্দ নিষ্পন্ন হৈছে। ঘোষা শব্দৰ অর্থ (পুনঃ পুনঃ) আবৃত্তি। অর্থাৎ বাবে বাৰে সুৰ লগাই গোৱা।

কীর্ত্তন ঘোষাৰ প্রতিটো খণ্ডৰ মাজেৰে ভক্তিতত্ত্বৰ মহিমা ঘোষিত হৈছে। প্রতিটো খণ্ডতে এই পৰম তত্ত্ব প্রকাশিত হৈছে। পৰমতত্ত্ব ঘোষিত হোৱা এনে অমৃত বৰশা কথাই সর্বসাধাৰণৰ মনত এক বিমল আনন্দ প্রকাশ কৰিছে। অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলনত ভক্তিতত্ত্বৰ চৰম আস্থা নিদের্শিত হৈছে আৰু পাঠকে বিমল ভক্তিৰস পান কৰিবলৈ অগ্রসৰ হৈছে। অজামিল উপাখ্যানত চাৰিটা কীর্ত্তনত মুঠ বিয়াল্লিছটা পদ আছে। ভাগৱত পুৰাণৰ আধাৰত ৰচনা কৰিলেও চতুর্থ কীর্ত্তনত প্রকাশ কৰা বিষ্ণুৰ নামৰ মহিমা কীর্ত্তনত শংকৰদেৱৰ স্বকীয় প্রতিভাৰ স্বাক্ষৰ ফুটি উঠিছে। আনহাতে, বলিছলনত পাঁচটা কীর্ত্তনত মুঠ তেত্রিশটা পদ আছে। ভাগৱত পুৰাণৰ পৰা সাৰ সংগ্রহ কৰি ৰচনা কৰাৰ কথা শংকৰদেৱে নিজেই উল্লেখ কৰিছে—

কৃষ্ণৰ কিংকৰে ভনিল শংকৰে
ভাগৱত পদচয়।।
[বলিছলন-পদ-৬৪০]

ভক্তিতত্ত্ব প্ৰকাশক পুথি হিচাপে কীৰ্ত্তনৰ স্থান অনন্য যদিও ইয়াৰ সাহিত্যিক সৌন্দৰ্যৰ বাবে কীৰ্ত্তন পুথি একক আৰু গ্ৰন্থখনি শংকৰদেৱৰ সাহিত্যিক জীৱনৰ শ্ৰেষ্ঠতম কীৰ্ত্তি। এনে ক্ষেত্ৰত অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন খণ্ড দুটিৰ সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য তথা খণ্ড দুটিৰ সাহিত্যিক মূল্য স্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি।

দুয়োটা খণ্ডতে ৰচনাশৈলীত সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য বিদ্যমান। বেজবৰুৱাৰ ভাষাত— "ভাষাৰ লালিত্য, ছন্দৰ ঝংকাৰ, সুৰৰ লাৱণ্য, ভাবৰ মাধুৰ্য, ভক্তিৰ দৃঢ়তা, চিন্তাৰ উচ্চতাই কীৰ্ত্তন ঘোষাক অলৌকিক সৌন্দৰ্য দান কৰিছে।" অজামিল উপ্যাখান আৰু বলিছলন খণ্ড দুটিও ইয়াৰ ব্যতিক্ৰম নহয়। ভাৱ, ভাষা, ছন্দ, অলংকাৰ, ৰস আদিৰে পূৰ্ণ দুয়োটা খণ্ডতে শংকৰদেৱৰ ৰচনাশৈলীৰ পূৰ্ণ প্ৰতিভাৰ স্বাক্ষৰ প্ৰস্ফুটিত হৈছে।

ভাবৰ মাধুৰ্য, আবেগ, চিন্তা চেতনাই কীৰ্ত্তনৰ কাব্য শোভা বৃদ্ধি কৰিছে। কীৰ্ত্তনৰ অন্তৰ্গত অজামিল উপাখ্যান-বলিছলন গুৰুজনাৰ উচ্চস্তৰীয় ভাৱ বিকশি উঠিছে। নামধৰ্মৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰি ভক্তিধৰ্মৰ ভাৱধাৰা দুয়োটা খণ্ডতে মূৰ্ত্ত হৈ উঠিছে। ভগৱান বিষ্ণুৰ নাম-কীৰ্ত্তন দুয়োটা খণ্ডৰে অন্তৰ্নিহিত ভাৱ।

কীৰ্ত্তন পুথিৰ ভাষা সাৰ্বজনীন। মূল সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ পৰা সাৰ সংগ্ৰহ কৰি ৰচনা কৰিলেও খণ্ডসমূহ অসমীয়া ভাৱ-ভাষাৰে তাক সমৃদ্ধ কৰি তুলিছে। উদাহৰণ—

হৰি হেন ইটো দুগুটি অক্ষৰ
জিহ্বা অগ্ৰে থাকে যাৰ।
গংগা গয়া কাশী প্ৰয়াগ সেতুক
যাইবাক নলাগে তাৰ।।
[অজামিল উপাখ্যান-পদ-২০৪।।]

বলিছলনতো এনে ভাৱ-ভাষাৰ প্ৰয়োগ আছে। তৎসম, তদ্ভৱ, থলুৱা শব্দ, ঘৰুৱা শব্দ, আৰ্যভিন্ন শব্দ, উপমা-অলংকাৰ আদিয়েও দুয়োটা খণ্ডৰে সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য বৃদ্ধি কৰিছে।

কীৰ্ত্তনৰ এই খণ্ড দুটাত বিষ্ণু দূত আৰু ভগৱান বিষ্ণুৰ ৰূপৰ বৰ্ণনাও সুন্দৰ। প্ৰকৃতিৰ ৰূপ বিষ্ণুদূত আৰু বিষ্ণুৰ ৰূপত অংকিত কৰিছে যেনে ঃ

নাসাতিল ফুল অধৰ ৰাতুল
দান্ত মুকুতাৰ পান্তি।
শিৰত ৰত্নৰ কিৰীটি কৰ্ণত
মকৰ কুণ্ডল জ্বলে
[অজামিল উপাখ্যান-পদ-১৭৮-১৭৯]

তেনেদৰে বলিছলনত—

শ্যামল শৰীৰ শিৰে কিৰীটি উজ্বল।
কমললোচন চাৰু মকৰ কুণ্ডল।।
কণ্ঠত কৌস্তভ কৰে কংকণ কেয়ুৰ।
কটিত মেখলা পদ পংকজে নুপুৰ।।
[বলিছলন-পদ-৬১২]

প্রবাদ-প্রবচনৰ ব্যৱহাৰো দুয়োটা খণ্ডতে দেখা যায়।

(১) যেন হুতাশনে শুখান কাষ্ঠক
আতি অপ্রয়াসে পোলৈ
[অজামিল উপাখ্যান-পদ-১৮৬]

(২) বিষ্ণুৰ চক্রৰ নভৈল ভাগৰ
হস্তী যেন মাৰৈ মাখি।
[বলিছলন-পদ-৬২৯]

পদ, দুলড়ী, ছবি আদি ছন্দৰ ব্যৱহাৰেও দুয়োটা খণ্ডৰ সাহিত্যিক সৌন্দর্য বৃদ্ধি কৰিছে। অজামিল উপাখ্যানৰ কাহিনী দুলড়ী ছন্দত ৰচিত। আনহাতে, বলিছলনৰ কাহিনী পদ বা পয়াৰ, ছবি আৰু দুলড়ী ছন্দত ৰচিত।

কীর্ত্তন ঘোষাত অলংকাৰৰ প্রয়োগেও ইয়াৰ সৌন্দর্যত সুৱগা চৰাইছে। প্রতিটো খণ্ডতে প্রয়োগ হোৱা শব্দালংকাৰ আৰু অর্থালংকাৰে কাহিনীৰ ভাৱ-ভাষাক ৰমনীয় কৰি তুলিছে। অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন খণ্ডতো উপমা, ৰূপক, শ্লেষ আদি অলংকাৰে খণ্ড দুটিৰ শোভা বর্দ্ধন কৰিছে। বিষ্ণুদূতৰ ৰূপ বর্ণনাত, বলিৰাজৰ সুতল পুৰীত বিষ্ণুৰ সুন্দৰ ৰূপে কাব্যিক সৌন্দর্য বর্দ্ধনত সহায়ক হৈছে।

উপমা, ৰূপক আদি অলংকাৰৰ সহায়েৰে ভক্তিৰ মাহাত্ম্য প্রকাশ কৰাত কীর্ত্তনৰ আখ্যানসমূহে পাঠক আৰু শ্রোতাৰ হৃদয় বিগলিত কৰি তুলিব পাৰিছে। অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন দুয়োটা খণ্ডতে এনে ৰচনাশৈলীয়ে আখ্যান দুটিক সমৃদ্ধ কৰি তুলিছে।

কীর্ত্তন পুথিৰ আখ্যানসমূহৰ মাজেৰে নৱ ৰসৰ উদ্রেক হৈছে। কিন্তু এই আটাইবোৰ ৰসেই ভক্তিৰসত বিলীন হৈছে। অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলনতো ভক্তিৰসৰ প্রাধান্যই অধিক। অজামিল উপাখ্যানত ভগৱানৰ নামৰ মাহাত্ম্য আৰু বলিছলন খণ্ডটিত ভগৱান কৃষ্ণৰ শ্রৱণ-কীর্ত্তন আদি ভক্তি ধর্মৰ বিভিন্ন দিশ প্রতিভাত হৈছে। দুয়োটা খণ্ডৰে মূল হ'ল নৱবিধা ভক্তিৰ শ্রৱণ-কীর্ত্তনৰ প্রাধান্য। দুয়োটা খণ্ডতে শ্রৱণ-কীর্ত্তনৰ মাজেৰে ভক্তিৰ মাহাত্ম্য পাঠক-শ্রোতাৰ মনত প্রৱলভাৱে প্রকটিত হৈছে। কীর্ত্তন পুথিৰ আখ্যানসমূহ ভক্তি সাহিত্যৰ উৎকৃষ্ট নিদর্শন। উক্ত দুয়োটা খণ্ডতো ভক্তিৰ প্রাধান্য দেখুওৱা হৈছে। অজামিল উপাখ্যানত অজামিলে পুত্রৰ নামেই হওক বা ভগৱানৰ নামেই হওক 'নাৰায়ণ' নাম স্মৰণ কৰি সকলো পাপৰ পৰা নিস্তাৰ লাভ কৰিলে। হৰিৰ নাম স্মৰণে সকলো পাপ নাশ কৰে—

চিত্তৰ শোধন হৰিৰ কীৰ্ত্তন
পাপৰ আলু উভঞ্জে।।
[অজামিল উপাখ্যান-পদ-১৮৪]

অজামিল উপাখ্যানটিৰ মাজেৰে হৰিনামৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশ কৰিবৰ বাবে অজামিলৰ মৰণ কালৰ অৱস্থাটো উপস্থাপন কৰা হৈছে। অজামিল পূৰ্ব কালত সৎ, জ্ঞানী, সদাচাৰী লোক আছিল। সেয়েহে কনিষ্ঠ পুত্ৰৰ নাম ৰাখিছিল 'নাৰায়ণ'। জীৱনৰ পিছৰ কালছোৱাত বেশ্যাৰ সংগত পৰি জাত, কূল, সংগ সকলোতে ব্যভিচাৰে দেখা দিলে। মৃত্যুৰ বিভীষিকা উপস্থিত হ'লত কনিষ্ঠ পুত্ৰ নাৰায়ণক উপাই নাপাই মতাত তেওঁ সকলো পাপৰ পৰা নিষ্কৃতি লাভ কৰিলে। বিষ্ণুদূত উপস্থিত হৈ যমদূতৰ পৰা তেওঁক বৈকুণ্ঠলৈ লৈ গ'ল। প্ৰৱল অগ্নিয়ে শুকান কাঠক পুৰি চাৰখাৰ কৰাৰ দৰে হৰিনাম উচ্চাৰণে তেওঁৰ সমস্ত পাপ নিৰ্মূল কৰিলে। আখ্যানটিত কৰ্মফল বিশ্বাসী ভাৰতীয় দৰ্শনৰ স্বৰূপো প্ৰকাশ পাইছে। অজামিল প্ৰথমে যিহেতু এজন সৎ ব্যক্তি, সদাচাৰী ব্ৰাহ্মণ আছিল গতিকে পূৰ্বকালৰ সৎ কৰ্মৰ ফল, ঈশ্বৰ আৰাধনাৰ সুফল জ্ঞানে বা অজ্ঞানে 'নাৰায়ণ' নাম উচ্চাৰণ কৰি লাভ কৰিলে। হৰিনামৰ মাহাত্ম্য, শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তনৰ প্ৰাধান্য আখ্যানটিৰ মাজেৰে সুন্দৰভাৱে প্ৰকাশ পাইছে।

তেনেদৰে, বলিছলন আখ্যানটিতো হৰিনাম কীৰ্ত্তনৰ মাহাত্ম্য তথা শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তনৰ প্ৰাধান্য বৰ্ণনা কৰা হৈছে। বলিয়ে সুতল পুৰীত ভোগ-বাসনা সকলো ত্যাগ কৰি ভগৱানৰ ভক্তিত নিমজ্জিত হোৱাৰ লগতে দৈত্যকুলৰ সকলোকে হৰিনামত মত্ত হ'বলৈ আহ্বান জনাইছে। বলিৰ ভক্তিত আনকি ভগৱান বিষ্ণুৱে হাতত গদা লৈ দুৱৰী হৈ থাকিল। সুদৰ্শন চক্ৰই সভাসদ ৰূপে থাকিল। দৈত্যৰ স্বভাৱ এৰি হৰি ভক্তিত মন-প্ৰাণ সপি দিয়া বলিৰ স্বভাৱত দৈত্যসকল অসন্তুষ্টি প্ৰকাশ কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু দেখা গ'ল হৰি বিৰোধীসকলক বিষ্ণুৰ সুদৰ্শন চক্ৰই খেদি খেদি নানা শাস্তি দিলে। ফলত তেওঁলোকেও হৰিত শৰণ ল'লে। বলিৰাজে তেওঁলোকক এনেদৰে বুজনি দিলে যে— যিজনে হৰিৰ নাম স্মৰণ কৰে, তেওঁলোক মোৰ মৰম বান্ধৱ। তোমালোকেও অসুৰ স্বভাৱ পৰিত্যাগ কৰি হৰিত শৰণ লোৱা। কাৰণ-যিজনে হৰিনাম স্মৰণ কৰে, হৃদয়ত হৰিৰ ৰূপ ধ্যান কৰে— মই তেওঁৰ ভৃত্যৰো ভৃত্য। বলিৰাজে দিবা-নিশাই, শয়নে-সপোনে হৰিনাম শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তন কৰি চন্দ্ৰ-দিবাকৰ থাকে মানে যশ ৰাখি গৈছে। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱেও বলিছলন খণ্ডটিৰ সামৰণিত কৃষ্ণ ভক্তিত ধ্যান দি হৰিধ্বনিৰে মোক্ষ লাভ কৰিবলৈ আহ্বান জনাইছে।

নৱবিধা ভক্তিত শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তনৰ ভূমিকা অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। এনে ভক্তিত ভগৱানো ভক্তৰ অধীন হৈ পৰে। অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন আখ্যানত তাৰেই প্ৰকাশ ঘটিছে।

কীৰ্ত্তনৰ অন্তৰ্গত আখ্যানসমূহত ভগৱান কৃষ্ণৰ নাম-কীৰ্ত্তনৰ মাজেৰে ভক্তৰ হৃদত ভক্তিৰ নিজৰা বোৱাইছে। গুৰুজনাই অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন খণ্ড দুটিৰ মাজেৰে ভগৱান কৃষ্ণৰ নাম-গুণ, ভক্তি, সৎ সংগ আদিৰ মহিমা প্ৰকাশ কৰিছে। ভগৱানৰ ওচৰত আত্মনিবেদন কৰি মোক্ষ লাভ কৰাৰ উপদেশ দিছে। কিয়নো হৰি নামেহে সকলোকে সংসাৰৰ পাপ-তাপৰ পৰা উদ্ধাৰ কৰি মানৱ জীৱন সাৰ্থক কৰি তুলিব পাৰে।

৬.৬ অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন আখ্যানৰ (খণ্ড দুটাৰ) মাজেৰে প্ৰকাশিত ভক্তিৰ মাহাত্ম্য

কীর্ত্তন ঘোষা পুথিখন আখ্যানমূলক ভক্তিকাব্য। দ্বাদশ স্কন্ধ ভাগৱত পুৰাণৰ পৰা কাহিনী কিছুমান নির্বাচন কৰি মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে তেওঁৰ কুশলী হাতৰ পৰশেৰে তাক নিজস্বভাৱে সজাই তুলিছে।

অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন আখ্যানত ভক্তিৰ মাহাত্ম্য আলোচনা কৰাৰ আগতে ভক্তি বা ভক্তিৰ স্বৰূপ জনাটো বাঞ্ছনীয়।

ভক্তি পদৰ অর্থ হৈছে সেৱা। ভক্তি শব্দই সাধাৰণ অর্থত ভগৱানৰ সেৱা বুজায়। সংস্কৃত 'ভজ্' ধাতুৰ লগত 'ক্তিন্' প্রত্যয় যোগ হৈ 'ভক্তি' পদটি গঠিত হৈছে। ঈশ্বৰ বা ভগৱানৰ প্রতি কোনো ফল বাঞ্ছা নকৰাকৈ ঈশ্বৰক প্রার্থনা কৰাকে অর্থাৎ ঈশ্বৰৰ প্রতি থকা অনুৰক্তিকে ভক্তি বুলি কোৱা হয়। ভক্তিৰ দ্বাৰা মনত পৰম জ্ঞানৰ উদয় হয় আৰু ভক্তই পার্থিৱ বস্তুলৈ আকাংক্ষা নকৰা হয়। কীর্ত্তনত এই কথাৰ উল্লেখ আছে—

তুমিসে কেৱলে সত্য মিছা সবে আন।
জানি জ্ঞানীগণে কৰৈ হৃদয়ত ধ্যান।।
নমাগোহো সুখ ভোগ নলাগৈ মুকুতি।
তোমাৰ চৰণে মাত্র থাকোক ভকতি।।

[হৰমোহন-পদ-৫২২।।]

মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে তেওঁৰ কীর্ত্তন ঘোষাত ভক্তিৰ স্বৰূপ সম্পর্কে উল্লেখ কৰিছে যে কর্তব্যপৰায়ণ ৰাজকর্মচাৰীয়ে নিজৰ কথা চিন্তা নকৰি যিদৰে নিস্বার্থভাৱে ৰজাৰ সেৱা কৰে, ভগৱানৰ প্রতি ভক্তিও তেনে হোৱাটো বাঞ্ছনীয়।

বৈষ্ণৱসকলৰ মাজত ভগৱান শ্রীকৃষ্ণয়ে হ'ল প্রধান উপাস্য দেৱতা। ভগৱান কৃষ্ণ কৰুণাময়— তেওঁ জীৱক কৃপাদৃষ্টি কৰে। কৃষ্ণই সকলোৰে ভক্তিক আকর্ষণ কৰে— সেইবাবেই তেওঁ কৃষ্ণ অর্থাৎ "কর্ষতি সর্বং কৃষ্ণঃ।"

জানি থোৱা ভাল

'কৃষ্' ধাতুৰ পাছত 'নক্' প্রত্যয় সংযোগ কৰি (কৃষ্+নক্) 'কৃষ্ণ' শব্দটি সম্পন্ন হৈছে।

কীর্ত্তন ঘোষাৰ মাজেৰে নাম ধর্মৰ শ্রেষ্ঠত্ব প্রকাশ পোৱাৰ লগতে ভগৱান কৃষ্ণৰ বিভিন্ন লীলা মালাৰ মাজেৰে ভক্তিৰ শ্রেষ্ঠত্বও প্রকাশ পাইছে। গুৰুজনাই ভগৱানৰ চৰণত সেৱা ভক্তি আগবঢ়াই জীৱক মোক্ষ লাভ কৰিবলৈ আহ্বান জনাইছে। ভক্তিধর্মৰ বিভিন্ন তত্ত্ব কীর্ত্তন ঘোষা পুথিখনৰ বিভিন্ন আখ্যানৰ মাজেৰে মনোৰমভাৱে প্রকাশ পাইছে। নিষ্কাম ভক্তি, প্রসাদ তত্ত্ব,

অৱতাৰ তত্ত্ব, সৎ সংগ তত্ত্ব, দাস্য ভাৱ, মায়া বিনাশৰ উপায় স্বৰূপে ভক্তি, বেদান্ত দর্শন, শিশুলীলা, ৰাসলীলা আদি বিভিন্ন দিশ আখ্যানসমূহৰ মাজেৰে প্রবাহিত হৈছে।

ভাগৱত পুৰাণত ন প্রকাৰৰ ভক্তিৰ উল্লেখ আছে। ইয়াক নৱধা ভক্তি বুলি কোৱা হয়—

শ্রৱণং কীর্ত্তনং বিষ্ণোঃ স্মৰণ-পাদ সেৱনম।
অর্চনং ৱন্দনং দাস্যং সখ্যমাত্মনিৱেদনম।।

[ভাগৱত পুৰাণ-৭/৫/২৩]

অর্থাৎ শ্রৱণ, কীর্ত্তন, স্মৰণ, পাদসেৱন, অর্চন, বন্দন, দাস্য ভাৱ, সখ্য আৰু আত্ম নিবেদন— এই ন প্রকাৰ ভক্তিৰ লক্ষণ। কীর্ত্তন পুথিতো ইয়াৰ প্রতিফলন দেখা যায়। পূর্বৱর্তী অধ্যায়ত নৱবিধা ভক্তিৰ বিষয়ে আলোকপাত কৰা হৈছে। প্রহ্লাদ চৰিত খণ্ডটিত ভক্তিৰ এই ন-প্রকাৰৰ কথা উল্লেখ আছে। উদাহৰণ—

শ্রৱণ-কীর্ত্তন স্মৰণ বিষ্ণুৰ
অর্চন পদ সেৱন।
দাস্য সখিত্ব বন্দন বিষ্ণুৰ
কৰিব দেহা অর্পণ।।
নৱবিধ ভক্তি বিষ্ণুত আচৰৈ
সেহিসে পাঠ উত্তম।।

[প্রহ্লাদৰ চৰিত পদ-৩৪০]

কীর্ত্তন পুথিৰ অন্যান্য খণ্ডৰ বাহিৰেও অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলনতো ভক্তিৰ মাহাত্ম্য প্রকাশ পাইছে। অজামিল উপাখ্যানৰ কাহিনীত ভগৱানৰ নামৰ মাহাত্ম্য প্রকাশ পাইছে। গুৰুজনাই হৰিনামৰ মাহাত্ম্য প্রদর্শন কৰিবৰ বাবেই অজামিল উপাখ্যানত মহাপাপী অজামিলৰ মৰণ কালৰ আখ্যানৰ বর্ণনা কৰিছে। ইতিমধ্যে আলোচনা কৰা হৈছে যে ভগৱান কৃষ্ণই ভক্তক কৃপা দৃষ্টি কৰে। বৈষ্ণৱৰ মতে এনে কৃপায়ে প্রসাদ তত্ত্ব। কীর্ত্তন পুথিৰ বিভিন্ন খণ্ডৰ মাজেৰে এনে প্রসাদ তত্ত্বৰ প্রতিফলন ঘটিছে। অজামিল উপাখ্যানত মৰণ কালত জ্ঞাত বা অজ্ঞাতসাৰে কনিষ্ঠ পুত্র 'নাৰায়ণ'ক যমদূতৰ ভয়ংকৰ ৰূপ দেখি ভীতি বিহ্বল হৈ মতা বাবেই অজামিলে যমদূতৰ হাতৰ পৰা নিস্তাৰ লভি বিষ্ণুদূতৰ প্রসাদ লাভ কৰিছে। মৰণমুখী অজামিল বিপ্রৰ মুখত হৰিৰ কীর্ত্তন বাণী শুনি যমদূতক খেদি বিষ্ণুদূত উপস্থিত হৈছিল—

নাৰায়ণ নাম বুলিবাৰ পদে
নিস্তাৰিল অজামিল।
বিষ্ণুক চিন্তিয়া চতুর্ভুজ ৰূপে
বৈকুণ্ঠত আৰোহিল।।

[অজামিল উপাখ্যান পদ-১৮৮।।]

জ্ঞানে বা অজ্ঞানে 'নাৰায়ণ' নাম উচ্চাৰণ কৰা মাত্রকে অজামিলে সকলো পাপ-তাপৰ পৰা নিস্তাৰ পালে। অগ্নিয়ে শুকান কাঠক অনায়াসে পুৰি পেলোৱাৰ দৰে হৰি নামেও পাপক

অনায়েসে হৰণ কৰে। আখ্যানটোত এই কথা সুন্দৰ উদাহৰণেৰে দাঙি ধৰিছে—

হৰিনামে সবে পাতক দহৰৈ
জ্ঞানে বা অজ্ঞানে বোলৈ।
যেন হুতাশনে শুখান কাষ্ঠক
আতি অপ্রয়াসে পোলৈ।।

[অজামিল উপাখ্যান পদ-১৮৬।।]

আখ্যানটিৰ মাজেৰে দাস্য ভাবৰো উদ্রেক হৈছে—

মাধৱৰ মতি হোৱৈ তাক প্রতি
যিমতে কৰৈ নির্য্যাণ।
আন প্রায়শ্চিত্তে পৱিত্র কৰিবে
নোৱাৰৈ তাৰ সমান।।

[অজামিল উপাখ্যান পদ-১৮৪।।]

হৰিনাম কীর্ত্তনত দেশ, কাল, নিয়ম-নীতিৰ প্রসংগ নাই হৰিনাম ভক্তি সহকাৰে হৃদয়ত আৰাধনা কৰিলে পাপী-তাপী সকলোৱে মুক্তি পাব। অজামিল উপাখ্যানত নামৰ মাহাত্ম্য ইমানেই বেছি যে ঈশ্বৰৰ নামেই হওক বা পুত্রৰ নামেই হওক 'নাৰায়ণ' নাম উচ্চাৰণ কৰা বাবেই অজামিলৰ সকলো পাপ নাশ হ'ল।

প্রমাদত থাকি যিটো হৰি বোলৈ
সিয়ো সবে দুখ তৰৈ।
যেন মহৌষধি নজানি ভুঞ্জিলে
তাৰো গর্ভৰোগ হৰৈ।।

[অজামিল উপাখ্যান পদ-১৮৬।।]

কীর্ত্তন পুথিৰ ঘোষাসমূহৰ মাজেৰে ভগৱান কৃষ্ণক দুষ্টক দমন কৰোঁতা শাসকৰ প্রতিভূ ৰূপেও চিত্রিত কৰা হৈছে। অজামিল উপাখ্যানত মৰণমুখী বিপ্র অজামিলৰ মুখত হৰিৰ কীর্ত্তন বাণী শুনি যমদূতক খেদি মাৰি বিষ্ণুদূত উপস্থিত হৈছিল। যমদূত আৰু বিষ্ণুদূতৰ মাজত যুক্তি তর্কৰ অৱতাৰণা হ'ল। অজামিলে মহা পাপ কৰাৰ বাবে প্রায়শ্চিত ভুঞ্জিবৰ বাবে যমপুৰীলৈ যোৱা উচিত— এয়া হ'ল যমদূতৰ যুক্তি। আনহাতে, বিষ্ণুদূতৰ যুক্তি মতে নাৰায়ণৰ নাম উচ্চাৰণ কৰি সকলো পাপৰ পৰা মুক্ত হৈ অজামিলে পূণ্য লাভ কৰি বৈকুণ্ঠলৈ— অর্থাৎ বিষ্ণুপুৰীলৈ যোৱা উচিত। এই কথা লৈয়ে যমদূত আৰু বিষ্ণুদূতৰ মাজত তর্কযুদ্ধ।

হৰিৰ কীর্ত্তনে মহা পাতকক
যিমতে কৰে নির্য্যাণ।
আন প্রায়শ্চিত্তে পৱিত্র কৰিবে
নোৱাৰৈ তাৰ সমান।

[অজামিল উপাখ্যান, পদ-১৮৪।।]

কিয়নো মহা পাতকীকো হৰি কীর্ত্তনৰ বাহিৰে আন একোয়ে প্রায়শ্চিত্ত কৰিব নোৱাৰে। বিষ্ণুদূতে যমদূতৰ হাতৰ পৰা অজামিলক ৰক্ষা কৰি হৰি নাম কীর্ত্তনৰ গুণ ব্যাখ্যা কৰিছে।

যমদূত আৰু বিষ্ণুদূতৰ যুক্তি তর্কৰ মাজেৰে নিবৃত্তি মার্গৰ শ্রেষ্ঠত্ব ঘোষণা কৰা হৈছে। যমদূত আৰু বিষ্ণুদূতৰ যুক্তি তর্কৰ মাজেৰে ভক্তিতত্ত্বও ঘোষিত হৈছে। অজামিল উপাখ্যানৰ দ্বিতীয় ঘোষাটোত বিষ্ণুদূতৰ দ্বাৰা নামৰ মাহাত্ম্য কথন বর্ণনা কৰা হৈছে। হৰিনাম কীর্ত্তনে মহাপাপী-পাপক যিদৰে পৰিত্রাণ কৰিব পাৰে আৰু তাৰ দ্বাৰাই পাপীকো পবিত্র কৰে, শাস্ত্র বা আন কোনো প্রায়শ্চিত্ত বা আন বিধানে তাক পৰিত্রাণ কৰিব নোৱাৰে। আনকি যমদূতেও গোচৰ দিয়া দূতৰ আগত নাৰায়ণ যে জগতৰ ঈশ্বৰ আৰু তেওঁৰ আজ্ঞাতে যম ৰজাই প্রজাক পালন কৰে তাক নিবেদন কৰিলে। ভক্তিতত্ত্বৰ গুপুত কথাও যে হৰি ভক্তি আৰু সেই হৰি ভক্তিৰ নীতি আচৰণ কৰিলে দুর্লভ মুকুতি থিতাতে লাভ কৰিব পাৰি তাকো ইয়াত উল্লেখ কৰা হৈছে—

পৰম গুপুত হৰিনাম ধর্ম
জানি আছো শুদ্ধভাৱে।
যাক আচৰিলে ঠাৱতে বসিয়া
দুর্লভ মুকুতি পাৱে।।

[অজামিল উপাখ্যান, পদ-১৯২।।]

হৰিৰ ভক্তি যে মনুষ্য জীৱনৰ শ্রেষ্ঠ ধর্ম তাকো যমৰজাই দূতৰ আগত নিবেদন কৰিছে। পাপী অজামিলে 'নাৰায়ণ' নাম উচ্চাৰণ কৰি পৰম গতি লাভ কৰাৰ লগতে নিজ বংশ-কুল উদ্ধাৰ কৰি যমৰো দায় এৰালে।

তৃতীয় কীর্ত্তনতো হৰিনামৰ মহিমা বর্ণনা কৰা হৈছে। হৰিনাম বিনা মহাযোগীজনো ভ্রষ্ট হ'ব পাৰে। আনহাতে, হৰি গুণ কীর্ত্তন কৰোঁতাজনৰ বাবে গংগা, গয়া, কাশী, প্রয়াগ-সেতু আদি তীর্থক্ষেত্রলৈ যোৱাৰো কোনো প্রয়োজন নাই। হৰিনাম যিজনে সর্বদা স্মৰণ কৰে-মুখত থাকে তেতিয়াই শতকোটি পাপ তৎক্ষণাতে ভস্ম হৈ যায়। চতুর্থ কীর্ত্তনত হৰিনামৰ-ভক্তিধর্মৰ মাহাত্ম্য এনেদৰেই প্রকাশ কৰা হৈছে যে ব্রহ্মচাৰী, গৃহবাসী, বনবাসী, সন্ন্যাসী, যতী যিমানেই নাথাকক হৰি নামৰ বিনা কোনেও পৰম গতি লাভ কৰিব নোৱাৰে। আকৌ, হৰি নামৰ মাহাত্ম্য এনেকুৱা যে সূর্য্য গ্রহণত এক কোটি ধেনু ব্রাহ্মণক দান দিলেও নতুবা প্রয়াগ-গংগাৰ জলত দশ-কল্পমান বাস কৰিলেও নাইবা অযুত সম্পাদন কৰি মেৰুৰ সমান সোণ দান দিলেও গোবিন্দ কৃষ্ণ নামৰ একশত ভাগ ৰেণুৰ সমানো নহয়। হৰি ভক্তিৰ মাহাত্ম্যৰ এনে বর্ণনা কৰি কীর্ত্তনত আকৌ হৰিৰ নামৰ মাহাত্ম্য প্রকাশ এনেদৰে কৰিছে—

হৰি হেন ইটো দুগুটি অক্ষৰ
উচ্চাৰিলে একবাৰ।
মোক্ষৰ পথক যাইবাক লাগিয়া
সিয়ে ভৈল কাচপাৰ।

[অজামিল উপাখ্যান, পদ-২১২।।]

অজামিল উপাখ্যানত কর্মফলবাদী ভাৰতীয় দর্শনৰ কথাও নিহিত আছে। কর্মৰ ফল সদায় দীর্ঘস্থায়ী। অজামিলৰ পূর্বৰ কার্য-কর্মত সৎ-সদাচাৰী, সৎ কর্মৰ ফল আছিল। পিছৰ কর্ম-কাণ্ডত হৰি গুণ বিৰোধী অসৎ আচৰণ কৰিলেও হৰি নামৰ মাহাত্ম্যৰ গুণত পুত্র নাৰায়ণৰ নাম উচ্চাৰণ কৰা হেতুকে সমস্ত পাপৰ পৰা তেওঁ নিস্কৃতি পালে। অজামিল আদিতে সৎ স্বভাৱৰ, বিবেকী সদাচাৰী লোক আছিল। গতিকে মৰণ কালত তেওঁ পূর্বৰ সৎ কর্মৰ ফল ভোগ কৰিলে। অজামিল উপাখ্যানটিৰ তাৎপর্য এয়ে যে জ্ঞানে বা অজ্ঞানে পুত্র নাৰায়ণৰ নাম উচ্চাৰণ কৰাৰ বাবে। আকৌ, জীৱনৰ আদি ছোৱাত সৎ জীৱন, সৎ আচৰণ, ঈশ্বৰৰ সাধনা কৰাৰ বাবে। কীৰ্ত্তন ঘোষাত নৱবিধা ভক্তিৰ পৰাকাষ্ঠা ঘোষিত হ'লেও হৰিনাম শ্রৱণ-কীৰ্ত্তনৰ গুৰুত্ব অধিক। অজামিল উপাখ্যানতো ইয়াৰ প্রতিফলন ঘটিছে। হৰিনাম শ্রৱণ-কীৰ্ত্তনৰ দ্বাৰা ধর্ম-অর্থ-মোক্ষ এই চতুর্বর্গ সাধিত হয়।

ধর্ম অর্থ কাম যিটো অভিলাষে
যি চাৱৈ মোক্ষৰ পথ।
সিয়ো হৰিনাম কীৰ্ত্তন কৰিয়া
পাৱৈ সৱ মনোৰথ।।

[অজামিল উপাখ্যান, পদ-২০১।।]

মুঠতে অজামিল উপাখ্যানৰ মাজেৰে মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে হৰিনামৰ শ্রৱণ-কীৰ্ত্তনৰ মাজেৰে ভক্তিৰ মাহাত্ম্যৰ প্রকাশ দাঙি ধৰিছে।

অজামিল উপাখ্যানৰ দৰে বলিছলন উপাখ্যানতো হৰিভক্তিৰ মাহাত্ম্য প্রকাশ পাইছে। পূর্বৰ এটি শাখাত বলিছলন উপাখ্যানত ভক্তিতত্ত্বৰ বিষয়ে কোৱা হৈছে। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে কীৰ্ত্তনৰ বিভিন্ন আখ্যানৰ মাজেৰে ভক্তিধর্মৰ মূল আদর্শসমূহ সকলো শ্রেণীৰ মানুহে বুজিব পৰাকৈ উপস্থাপন কৰিছে। ভক্তিৰ দ্বাৰাহে ভগৱান সন্তুষ্ট হয়। আকৌ, ভক্তিৰ ক্ষেত্রত জাতি, বর্ণ, লিংগ ভেদৰ স্থান নাই আৰু ভক্তিৰ বাবে ধন ঐশ্বর্যৰো প্রয়োজন নাই। আনহাতে নৱবিধা ভক্তিৰ ভিতৰত শ্রৱণ-কীৰ্ত্তন যে শ্রেষ্ঠ তাকো কীৰ্ত্তনৰ খণ্ডসমূহৰ মাজেৰে প্রকাশ কৰা হৈছে। ভগৱানৰ নাম শ্রৱণ-কীৰ্ত্তন কৰিলে বাকীবোৰ দিশো ভক্তৰ মনত প্রৱেশ কৰিব— সমস্ত পৃথিৱীতে নাৰায়ণক লাভ কৰিব। পাষণ্ড মর্দন-খণ্ডটিতো আছে—

শ্রৱণ-কীৰ্ত্তনে যাৰ অভ্যাস।
নছাৰন্ত হৰি অহাৰ পাশ।।

[পাষণ্ড মর্দন পদ-১৩৩।।]

মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ কীৰ্ত্তন পুথিৰ অন্তর্গত বলিছলন খণ্ডটিতো ভক্তিতত্ত্বৰ মাহাত্ম্য বিভিন্ন পদৰ মাজেৰে প্রতিফলিত হৈছে। বলিয়ে বিষ্ণুৰ বামন অৱতাৰৰ দ্বাৰা ছলনাত পৰি সুতল পুৰীত বিষ্ণুৰাজ্য স্থাপন কৰিলে। বিষ্ণুৰ আশীর্বাদত বৈকুণ্ঠতকৈয়ো অধিক শ্রেষ্ঠ সুতল পুৰীত বলিয়ে ৰাজ্য পাতিবলৈ অনুগ্রহ লাভ কৰিলে। বলিছলন খণ্ডটিত নির্গুণ ভক্তিৰ লক্ষণ প্রকাশ পাইছে। নির্গুণ ভক্তিত কামনা-বাসনাৰ গোন্ধ নাথাকে। বলিৰাজে প্রতি মুহূর্ততে হৰিনাম স্মৰণ

কৰি মায়াকো বশ কৰিব পাৰিছে। বলি ৰজাই বিষ্ণু ভক্তিৰ যোগেদি বিষ্ণুজ্ঞান লাভ কৰিছে। এই বিষ্ণু জ্ঞানেই জ্ঞানময়ী ভক্তি অথবা নির্গুণা ভক্তি। গোটেই বিশ্বব্রহ্মাণ্ডতে যিজন ব্যাপ্ত হৈ আছে আৰু সকলোৰে দেহত জীৱাত্মা ৰূপে বিৰাজ কৰিছে। বিষ্ণুক উপলব্ধি কৰিয়ে বলিয়ে বিষ্ণু জ্ঞান লাভ কৰিছে। বলিৰাজে বিষ্ণু ভক্তিত আত্মনিবেদন কৰিছে। আত্মনিবেদন ভক্তিৰ চৰম অৱস্থা। ভক্তই নিজৰ দেহ-প্ৰাণ মন আত্মাক ভগৱানৰ চৰণত সমর্পণ কৰিলে সেই ভক্তিত চৰম অৱস্থা লাভ কৰা বুজায়। এনে ভক্তিকে আত্মনিবেদন বুলিব পাৰি।

জানি থোৱা ভাল

ভক্তিক দুটা ভাগত ভাগ কৰা হয়— সুগুণ ভক্তি আৰু নির্গুণ ভক্তি।
সগুণ ভক্তি — কামনা-বাসনাযুক্ত।
নির্গুণ ভক্তি — কামনা-বাসনাহীন।

ভক্তি হ'ল পৰম পুৰুষার্থ। ভক্তিৰ মাজেৰে আনন্দ লাভ কৰিলে ভক্তৰ মনত কামনা-বাসনাৰ ভাব নাইকিয়া হয়। বলিৰাজে বিষয় সুখ সকলো বাদ দি মাথো বিষ্ণুৰ নামকে শ্ৰৱণ-কীর্ত্তন কৰে। কৃষ্ণ ভক্তিত গদ্ গদ্ হৈ বলিয়ে প্ৰতি মুহূৰ্ততে কীর্ত্তন কৰে। যাৰ ফলত স্বয়ং বিষ্ণুয়ো হাতত গদা লৈ বলিৰাজৰ সুতল পুৰীত দুৱাৰ ৰক্ষীৰ ভূমিকা পালন কৰিছে। আখ্যানটিত ভগৱানক তেওঁৰ ভক্তসকলৰ প্ৰতি কৃপাশীল বুলি দেখুওৱা হৈছে। খণ্ডটিত ভক্তিৰ মাহাত্ম্য এনেদৰে দেখুওৱা হৈছে যে বলিয়ে কৃষ্ণৰ ভক্তিত ইমানেই ব্যাকুল হৈ পৰিছে যে কেতিয়াবা হাতত তাল লৈ কৃষ্ণৰ নাম কীর্ত্তন কৰে, কৃষ্ণৰ গুণ গায়, কৃষ্ণ ভক্তিত মতলীয়া হৈ নৃত্য কৰে, কেতিয়াবা হৰিষ মনে হাঁহে আকৌ কেতিয়াবা হুকহুকাই কান্দে, মুৰ্চ্ছা যায়। এনে অৱস্থাত বলি ৰাজ্যৰ দৈত্য-দানৱসকলেও কীর্ত্তন আৰম্ভ কৰে। ভক্তিৰ বলেৰে বলিয়ে জগতখনকে পৱিত্ৰ কৰি তোলে— হৰিয়ো বলিৰ ভক্তিত বিস্মিত হৈ পৰে। কীর্ত্তনত আছে—

জগতকে পৱিত্ৰ কৰন্ত দৈত্যপতি।
হৰিয়ো বিস্ময় দেখি বলিৰ ভকতি।।

[বলিছলন।। পদ-৬১৯।।]

বলি ৰাজ্যত বিষ্ণুবিৰোধী লোকক বিষ্ণুৰ সুদর্শন চক্ৰই খেদি খেদি কাৰোবাৰ মুণ্ড ছেদ কৰিছে, কাৰোবাৰ নাক, কাণ, জিভা, বুকু ছেদ কৰিছে। ফলত বিষ্ণু দ্ৰোহী দৈত্যসকলেও বিষ্ণুৰ বশ্যতা স্বীকাৰ কৰি হৰি নাম শ্ৰৱণ-কীর্ত্তনেৰে সুতলপুৰী বিষ্ণুপুৰীত পৰিণত কৰিছে। নৱবিধা ভক্তিৰ নির্গুণ হৰিৰ নাম-গুণ শ্ৰৱণ-কীর্ত্তন কৰি দৈত্যকূলে মোক্ষ লাভ কৰিছে। নৱবিধা ভক্তিৰ স্মৰণ ভাবো খণ্ডটিত প্ৰকাশ পাইছে। ভগৱানৰ নাম মনত স্মৰণ কৰা, তেওঁৰ ৰূপ হৃদয়ত ধ্যান কৰা— অর্থাৎ ভগৱানৰ নাম-গুণ তেওঁৰ ৰূপ হৃদয়-চিত্তেৰে চিন্তা কৰায়ে হ'ল স্মৰণ। বলিয়ে বিষ্ণুদ্ৰোহী দৈত্যসকলক হৰি গুণৰ কথা বুজাইছে। অসুৰ স্বভাৱ এৰি হৰি ভকতিত দেহ-

মন অর্পণ কৰিবলৈকো আহ্বান জনাইছে। দাস্য ভক্তিৰ স্বৰূপো বলিৰাজৰ হৰি ভক্তিত প্রকাশ পাইছে এনেদৰে—

মুখে হৰি নাম স্মৰৈ হৃদয়ত ৰূপ ধৰৈ
তাহাৰ ভৃত্যৰো মই ভৃত্য।।
[বলিছলন-।। পদ-৬৩৩।।]

বলিছলন খণ্ডটিৰ মাজেৰে ভক্তিতত্ত্বৰ পাদসেৱনৰ তাৎপর্যও প্রতিষ্ঠিত হৈছে। ভক্তই দাস্য ভাৱত একান্ত চিত্তে হৃদয়ত ভগৱানৰ পাদ যুগল সেৱা কৰাৰ মানসিকতাত পাদসেৱনৰ ভাৱ প্রকাশ পায়। পাদ সেৱনৰ জৰিয়তে ভক্তজনৰ অন্তৰত দাস্য, সখীত্ব আৰু আত্মনিবেদনৰ ভাব প্রকাশ হৈ উঠে। বলিৰ বিষ্ণু ভক্তিৰ মাজেৰে মাধৱৰ পাদ যুগলত নিজকে অর্পণ কৰি দুর্জয় মায়াৰ পৰা নিস্তাৰ পোৱাৰ নিদর্শন দাঙি ধৰা হৈছে। বলি ৰাজ্যত আনকি হৰি গুণ নোলোৱা সকল শাস্তি বিহাৰ বিধানো প্রদান কৰা হৈছে। সেয়েহে দৈত্যকূলৰ মাজত হৰি নামৰ প্রসাৰে ব্যাপকতা লাভ কৰিছে। মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে লিখিছে—

সুদৃঢ় ভকতি ভাৱে দৈত্যপতি
কৰিলা কর্ম নির্মূল।
সংসাৰক তৰি পুৰুষ উদ্ধাৰি
নিস্তাৰিল দৈত্যকূল।।
[বলিছলন-পদ-৬৩৮।।]

শংকৰদেৱে বলিৰ হৰি ভক্তিৰ মাজেৰে বলিৰ হৰি ভক্তিৰ আদর্শ, যশৰাশি সংসাৰত চন্দ্র-দিবাকৰ থাকে মানে বিয়পি থাকিব বুলি প্রকাশ কৰিছে।

ভক্তিযোগ সকলো যোগতকৈ শ্রেষ্ঠ। সনাতন ধর্মৰ মূল পথ চাৰিটা। যেনে ঃ কর্ম, জ্ঞান, যোগ আৰু ভক্তি। এই চাৰিটাৰ ভিতৰত ভগৱানৰ চৰণ তথা কৰুণা লাভৰ সহজ আৰু উত্তম উপায় হৈছে ভক্তি। মনৰ অজ্ঞানতা দূৰ কৰিবৰ বাবে ভক্তিৰ বাহিৰে আন উপায় বা পথ নাই। অনেক তপ-সাধনা-যাগ-যজ্ঞৰ ফল মাথোন ভক্তিৰ জৰিয়তেহে পাব পাৰি। শ্রীমদ্ভাগৱতত আছে—

ভক্তিহীন নৰে যত কর্ম কৰে
সকলে বিফল হয়।
তপ জপ গণ যাত সমর্পণ।
বিনে ফল নধৰয়।।
[শ্রীমদ্ভাগৱত-দ্বিতীয় স্কন্ধ, পদ-৫২।।]

ভক্তিতত্ত্ব দর্শন প্রকাশক গ্রন্থ ৰূপে কীর্ত্তন পুথিৰ আখ্যানসমূহ অনন্য। ভক্তিৰ মাজেৰেই জীৱই মায়াৰ পৰা মুক্ত হ'ব পাৰে। শ্রৱণ-কীর্ত্তন ভক্তিৰ শ্রেষ্ঠ পথ। কীর্ত্তনৰ অন্যান্য আখ্যানসমূহতো হৰি নামৰ শ্রেষ্ঠত্ব প্রতিপন্ন কৰা হৈছে। অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন আখ্যানতো হৰি নামৰ শ্রৱণ-কীর্ত্তনৰ মাহাত্ম্য প্রকাশ কৰি ভক্তিৰ শ্রেষ্ঠত্ব প্রতিপন্ন কৰা হৈছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ অজামিল উপাখ্যানৰ বিষয়বস্তু সম্পর্কে আলোচনা কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ অজামিল উপাখ্যানত হৰি ভক্তিৰ শ্রৱণ-কীৰ্ত্তনৰ মহিলা সম্পর্কে আলোচনা কৰক। (১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ বলিছলন খণ্ডটিৰ বিষয়বস্তু সম্পর্কে আলোচনা কৰক।

(১৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

৬.৮ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- কীৰ্ত্তন-ঘোষা পুথিখনত মুঠ ২৭টা খণ্ড পোৱা যায়। প্রতিটো খণ্ড একোটা স্বয়ং সম্পূর্ণ আখ্যান। কীৰ্ত্তন পুথিৰ অন্তর্গত অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন খণ্ড দুটিও একো একোটা স্বয়ং সম্পূর্ণ আখ্যান।
- অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন দুয়োটা খণ্ডৰে আধাৰ গ্রন্থ ভাগৱত পুৰাণ।
- দুয়োটা খণ্ডৰ মাজেৰে হৰিনামৰ মাহাত্ম্য ঘোষণা কৰা হৈছে। নৱ-বিধা ভক্তিৰ ভিতৰত শ্রৱণ-কীৰ্ত্তনকে খণ্ড দুটাত গুৰুত্ব প্রদান কৰা হৈছে। পাপী অজামিলে হৰিনাম স্মৰণৰ মাজেৰে মহাপাপৰ পৰা উদ্ধাৰ হৈছিল। বলিৰাজৰ হৰি ভক্তিৰ মাজেৰে চন্দ্র-দিবাকৰ থাকে মানে তেওঁৰ যশৰাশি বিয়পি থকাৰ কথাও আমি জানিব পাৰোঁ।
- ভাৱ-ভাষা, ছন্দ-অলংকাৰ আদিয়ে দুয়োটা খণ্ডতে সাহিত্যিক সৌন্দর্য প্রদান কৰিছে। বিষয়বস্তুৰ লগত সংগতি ৰাখি ভক্তিৰসকে খণ্ড দুটাৰ মাজেৰে প্রকাশ কৰা হৈছে। উপমা আদিৰ সার্থক প্রয়োগৰ বিষয়েও আমি জানিব পাৰোঁ।
- মহাপুৰুষ শংকৰদেৱে দুয়োটা খণ্ডৰে সুকীয়াকৈ দুখনি কাব্য গ্রন্থও ৰচনা কৰিছে। কীৰ্ত্তন পুথিত চমুকৈ খণ্ড দুটাৰ মাজেৰে হৰিনামৰ শ্রেষ্ঠত্ব প্রকাশ কৰা হৈছে।

৬.৯ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১। ডেকা, ধৰ্মসিংহ (১৯৮৪); ছন্দ আৰু অলংকাৰ; গুৱাহাটী ঃ অসম বুক ডিপো।

২। দত্ত বৰুৱা, হৰি নাৰায়ণ (সম্পাঃ) (১৯৭০); কীৰ্ত্তন-ঘোষা আৰু নামঘোষা; গুৱাহাটী ঃ দত্ত বৰুৱা এণ্ড কোম্পানী।

৩। বৰ্মন, শিৱনাথ (সম্পাঃ); (১৯৯৭); অসমীয়া সাহিত্যৰ বুৰঞ্জী; উত্তৰ গুৱাহাটী ঃ আনন্দ ৰাম বৰুৱা ভাষা-কলা-সংস্কৃতি সংস্থা।

৪। বায়ন, ভবজিৎ (২০১৪); সৰ্বভাৰতীয় ভক্তি আন্দোলন আৰু শংকৰদেৱৰ কীৰ্ত্তন ঘোষা; গুৱাহাটী ঃ পাহি প্ৰকাশ।

৫। ভকত, দ্বিজেন্দ্ৰ নাথ (১৯৯৮); কীৰ্ত্তন ঃ এক সমীক্ষাত্মক আলোচনা; গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

৬। মজুমদাৰ, বিমল (২০১৭); ভক্তি সাহিত্য ঃ গুৱাহাটী ঃ চন্দ্ৰ প্ৰকাশ।

৭। শইকীয়া, নগেন (সম্পাঃ) (২০১২); বেজবৰুৱা ৰচনাৱলী, (২য় খণ্ড) গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

৮। শৰ্মা, তীৰ্থনাথ (১৯৯১); সাহিত্য বিদ্যা পৰিক্ৰমা; গুৱাহাটী ঃ বাণীপ্ৰকাশ প্ৰাইভেট লিমিটেড।

৬.১০ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ কীৰ্ত্তন-ঘোষাৰ অন্তৰ্গত অজামিল উপাখ্যান ভাগৱত পুৰাণৰ আধাৰত ৰচিত। ভাগৱত পুৰাণৰ ৬ষ্ঠ স্কন্ধৰ..... অধ্যায়ৰ বিষয়বস্তু অজামিল উপাখ্যানত ..... বৰ্ণিত। হৰিনামৰ মাহাত্ম্য ..... প্ৰকাশ পাইছে।

২ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ কীৰ্ত্তন পুথিৰ আখ্যানসমূহৰ মাজেৰে নৱ-বিধা ভক্তিৰ প্ৰকাশ ঘটিছে।..... শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তনৰ গুৰুত্ব অধিক। অজামিল উপাখ্যানত..... হৰি ভক্তিৰ মহিমা ..... শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তন.....জ্ঞানে বা অজ্ঞানে..... ভগৱানৰ নাম স্মৰণ আদিত ভক্তিতত্ত্বৰ প্ৰকাশ ঘটিছে।

৩ নং প্ৰশ্ন উত্তৰ ঃ কীৰ্ত্তন পুথিৰ অন্তৰ্গত বলিছলন খণ্ডটি ভাগৱত পুৰাণৰ আধাৰত ৰচিত। ভগৱান পুৰাণৰ ..... অষ্টম স্কন্ধৰ বিষয়বস্তু কীৰ্ত্তনত সামৰা হৈছে।..... বলিৰাজৰ..... সুতলপুৰীত ভগৱান বিষ্ণুৰ হৰিনাম..... শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তন..... সুতলপুৰীত বিষ্ণুৰ অৱস্থান..... দৈত্যসকলৰ বিষ্ণুত শৰণ..... শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তনৰ মাহাত্ম্য আদি বৰ্ণনা কৰিব লাগিব।

৬.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ কীৰ্ত্তন পুথিৰ খণ্ডসমূহৰ এটি আভাস দাঙি ধৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ অজামিল উপাখ্যানত প্ৰকাশ পোৱা ভক্তিতত্ত্ব সম্পৰ্কে এটি আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ বলিছলন আখ্যানৰ মাজেৰে বিষ্ণু-ভক্তিৰ মাহাত্ম্য কিদৰে প্ৰকাশ পাইছে এটি আলোচনা আগবঢ়াওক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন খণ্ডটিত প্ৰকাশ পোৱা শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তনৰ মহিমা সম্পৰ্কে এটি আভাস দাঙি ধৰক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন খণ্ডটিৰ সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য নিজৰ ভাষাৰে ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৬ ঃ অজামিল উপাখ্যান আৰু বলিছলন খণ্ড দুটিৰ মাজেৰে মহাপুৰুষ শংকৰদেৱৰ সাহিত্যিক প্ৰতিভা সম্পৰ্কে এটি প্ৰৱন্ধ যুগুত কৰক।

*** ***** ***